

Boekbesprekingen

Steve Fuller (2006), **The New Sociological Imagination**. London/Thousand Oaks/New Delhi: SAGE Publications.

Fullers boek kan worden gevat als een 21ste-eeuwse versie van C. Wright Mills' in 1959 verschenen klassieker, *The Sociological Imagination*. Het boek deelt Mills' politieke gevoeligheid, alsook zijn overtuiging dat de sociale wetenschappen essentieel zijn in de confrontatie met de toekomst die op ons wacht. Uit de wijze waarop Fuller de sociologie vat, blijkt echter duidelijk dat de sociale wereld sterk veranderd is sinds Mills' tijd. Zo ziet Fuller de sociologische verbeelding niet langer in termen van een integratie van sociale, individuele en historische concepties van de realiteit, maar veeleer in termen van een herdefiniëring van het humane project. Om zijn standpunt te verduidelijken, schetst Fuller zijn verhaal in een drietal delen. In een eerste deel (*Desperately Seeking Sociology in the 21st Century*) brengt hij de huidige crisis in de sociologie in kaart. Een tweede deel (*The Biological Challenge to Social Science*) gaat dieper in op wat hij als de hoofdbedreiging van de sociologie beschouwt. Een laatste deel (*Humanity as the Endangered Species of Our Times*) zet Fullers eigen visie uiteen en geeft een beeld van wat naar zijn mening verdedigd zou moeten worden.

Wat de huidige crisis in de sociologie betreft, werpt Fuller een blik op de omstandigheden die de disciplinaire teruggang in de hand gewerkt hebben. Zo wijst hij onder meer op de teloorgang van een maatschappijgerichte (ten gunste van een individugerichte) focus binnen de sociologie en op de opkomst van nieuwe disciplines als de sociobiologie, de evolutionaire psychologie en de gedragsgenetica. Verder vestigt hij de aandacht op de tekortkomingen van het socialisme als aan de sociale wetenschappen gerelateerd politiek project. Ondanks successen op het vlak van herverdeling, is de ambitie van het socialisme maar gedeeltelijk gerealiseerd. Eén aspect van de crisis baart Fuller echter expliciet zorgen: de biologische wending in het sociale denken. In die context roept hij de term *bioliberalisme* in het leven. Daarmee doelt hij op de dominante ideologie van onze tijd, getypeerd door een politiek overgedragen eugenetische gevoeligheid, waarin beslissingen omtrent het ontwerp, de commerci-

alisering en de beëindiging van het leven met minimale interventie vanwege de overheid genomen kunnen worden. Vanuit Fullers bezorgdheid om de implicaties van die nieuwe ideologie voor de mensheid, is *The New Sociological Imagination* een pleidooi om de klok terug te draaien. Fuller geeft aan dat de status van de genetica verminderd moet worden alvorens dat domein van kennis in een vernieuwde conceptie van de maatschappij opgenomen kan worden. Volgens hem moet de deur gesloten worden opdat een sociologische gevoeligheid ontwikkeld kan worden die definitief breekt met de biologische wetenschap. Een fundamentele zwakte van het boek is echter dat niet voldoende nauwkeurig gespecificeerd wordt waarin die sociologische gevoeligheid dan wel gelegen is.

In het tweede deel van het boek brengt Fuller de biologische uitdaging voor de sociale wetenschappen meer nadrukkelijk onder de aandacht. Het vertrekpunt van de discussie wordt gevormd door de van oudsher sterke binding tussen de sociologische en de biologische wetenschap. Maar hoewel de sociologie en de biologie met elkaar verweven zijn, pleit Fuller voor een kritische houding van elkeen tegenover elkaar. Zijn pleidooi mondt uit in een reflectie op de vraag naar de invulling van het concept humaniteit. Als sociologische term, ziet hij dat concept vooral ingebed in een monotheïstische traditie. De tegenstelling tussen mono- en polytheïstische culturen die Fuller hier reeds kort aanraakt, komt echter meer gedetailleerd aan de orde in het derde deel van het boek. Van betekenis in Fullers uiteenzetting inzake de dreiging van de biologie, is daarentegen veeleer de opkomst van de ontlukende *Darwinian Left*-beweging. Als geesteskind van Peter Singer, is die beweging geïnspireerd door een ideologie van gelijkheid tussen mens en dier. En gezien Fullers betoog betreffende de verhevenheid van het humane, is het niet verwonderlijk dat hij net die vertroebeling van het onderscheid tussen mens en dier afwijst. Daarnaast ziet Fuller de dreiging van de biologie vooral in de nieuwe technologieën die het menselijke leven aan banden kunnen leggen. Concreet beschouwt hij de biotechnologie als een technologie die de mogelijkheid tot genocide in zich draagt. Ondanks de retorische presentatie van rijkelijk informatieve gegevens, blijft veel van de discussie in dit deel echter onsamenhangend en onvoldoende sterk met argumenten onderbouwd.

Het derde deel van het boek, ten slotte, vestigt de aandacht op de mensheid als een bedreigde soort. In dit deel zet Fuller meer expliciet zijn eigen visie uiteen. Hierin schetst hij de tegenstelling tussen *anthropic* en *karmic world-views*, die de kern van zijn betoog uitmaakt. Een omvattende tabel in het hart van het boek geeft die tegenstelling puntsgewijs weer en duidt beide opvattingen als de twee grote wetenschappelijk-religieuze wereldbeelden. Zoals Fuller zelf aangeeft, valt de tegenstelling tussen de wereldbeelden in grote lijnen samen met die tussen mono- en polytheïstische religies. Het onderscheid berust meer specifiek op de verschillende waarde die beide typen religies aan het menselijke leven geven. Terwijl de religies van het boek de mensheid centraal stellen,

wordt de mens in polytheïstische godsdiensten beschouwd als slechts één levensvorm onder vele andere die een gelijke wetenschappelijke en politieke behandeling verdienen. In de ogen van Fuller is vooral de monotheïstische traditie verdienstelijk. Naar zijn mening vormt die traditie een waardig tegenwicht tegen de secularisering van de wetenschap, die een sterke bedreiging voor het toekomstige bestaan van humaniteit vormt. Niet-monotheïstische religies en zogenaamde karmaculturen ziet Fuller daarentegen in strijd met een nobele humane gedachte. Hij meent dat de karmische doelstelling van een maximalisering van een minimum aan pijn en lijden een te lage standaard voor morele vooruitgang is. Hij brengt het karmische wereldbeeld bovendien in verband met genetica, ecologisme, en zelfs fascisme. Om een aannemelijke rechtvaardiging te verstrekken voor de manier waarop zijn oppositie tussen de wereldbeelden wordt toegepast, ziet Fuller zich dan ook gehouden tot een reeks van lange discussies over zijn visie op oriëntalisme, innovatie, fascisme en genetica. De stijl waarin hij die discussies voert, is opnieuw opvallend retorisch en uitdagend.

In zijn totaliteit is *The New Sociological Imagination* een erg provocatief werkstuk. Het boek getuigt doorheen de opeenvolgende hoofdstukken van een gedetailleerd en sterk polemisch schrijven. Naast de ontwikkeling van een sociologische visie, tracht het boek echter ook tegelijk een metafysisch kader aan te reiken voor die visie. In die zin kan de positivistische inslag van de denkbeelden van Fuller wel enigszins in vraag worden gesteld. Trekken positivisten immers niet steeds de geschiktheid van verklaringen op metafysisch niveau in twijfel? In zeker opzicht heeft Fuller dan veeleer een visie in het licht van de nieuwe genetica dan wel een nieuwe sociologische verbeelding ontwikkeld. Zodoende dekt de boektitel de eigenlijke inhoud van het werk niet helemaal. En ook de achterflap lijkt uiteindelijk meer te beloven dan in de tekst te vinden is. Voor leken in de sociologische theorie kan de veelheid aan genoemde theoretici een bijkomend minpuntje vormen om Fullers werk tot het einde te doorgronden. Dit alles neemt evenwel niet weg dat Fullers bijdrage gevat kan worden als een belangrijke aanzet om de sociologie binnen een kader te plaatsen dat in toenemende mate bepaald wordt door de uitdagingen van de nieuwe biologie en een globaliserende wereld.

Wendy Kerstens
UA, Departement Sociologie

Thérèse Jacobs & Edith Lodewijckx (Red.) (2006), **Grenzen aan mantelzorg. Sociaaldemografische hypothesen over de toekomst van de zorg**, Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudie (CBGS), Antwerpen-Apeldoorn, Garant, 231 pp.

Over de toekomst van mantelzorg doen allerlei sombere verhalen de ronde. Daarom hebben Thérèse Jacobs en Edith Lodewijckx als redacteurs een boek samengesteld waarin een aantal aspecten van mantelzorg worden onderzocht.

Doel van het boek is een antwoord te schetsen op de vraag of de onderzoeksbevindingen op basis van analyses van de huidige mantelzorgsituatie in Vlaanderen die sombere toekomstbeelden wettigen. Het onderzoeksmateriaal vormen twee representatieve surveys uit de periode 2001-2003. Eén survey gehouden onder personen in de beroepsactieve leeftijd (de 'burgerenquête') en één onder geregistreerde mantelzorgers. Met name wordt door verschillende auteurs ingegaan op de vraag of verander(en)de familierelaties en een gewijzigde samenstelling van huishoudens, de stijging van het opleidingsniveau van burgers en het feit dat vrouwen steeds meer (zijn) gaan werken zich zullen vertalen in een geringere beschikbaarheid van mantelzorgers en een geringere bereidheid om mantelzorg te verlenen. Bijzonder inzichtelijk is daarbij de door Heylen en Mortelmans (hoofdstuk 3) op basis van een krachtige, sterk inductief gerichte analysetechniek ontwikkelde typologie van mantelzorg. Zij onderscheiden 'occasionele mantelzorg', 'intensieve taakgerichte mantelzorg' en 'intensieve allround mantelzorg'. Door deze indeling te combineren met het onderscheid tussen interne (op een lid van het eigen huishouden gerichte) en externe mantelzorg (gericht op iemand buiten het eigen huishouden) ontstaat een heldere indeling in verschillende typen mantelzorg. Per type kan vervolgens worden nagegaan of iemand deze vorm van mantelzorg verricht en, zo ja, met welke intensiteit. Deze exercities vormen het onderwerp van de opeenvolgende hoofdstukken, die gedetailleerd ingaan op de determinanten van zowel interne als externe mantelzorg. Dit type analyse sluit aan bij analyses die we kennen uit de arbeidsaanbodliteratuur. Opmerkelijk genoeg wordt aan deze literatuur nauwelijks gerefereerd en – daarmee – ook niet aan de problemen die bij dit type analyses moet worden overwonnen (bijvoorbeeld op het terrein van 'selectivity bias'). De analyses laten enerzijds uitkomsten zien die sporen met de hypothesen en met 'wat we allemaal al vermoedden'. Anderzijds kan op grond van de uitkomsten worden afgerekend met de gedachte dat hoger opgeleiden minder geneigd zouden zijn om mantelzorg te verlenen. Ook de gedachte dat betaald werk als zodanig een obstakel zou zijn om mantelzorg te verlenen, kan op basis van de onderzoeksresultaten naar het rijk der fabelen worden verwezen. In algemene zin is de conclusie dat sociaaldemografische kenmerken van (potentiële) mantelzorgers weinig verklarende waarde hebben voor het al dan niet verlenen van mantelzorg. Hoogstens bieden zij een verklaring voor de intensiteit van de verleende mantelzorg. Het wel of niet verlenen van mantelzorg hangt kennelijk van andere factoren af. Vooral het feit dat zich een vraag om hulp manifesteert, lijkt hierbij een belangrijke determinant. Die uitkomst spoort met het resultaat van eerder onderzoek dat mantelzorg hoe dan ook wordt gegeven. In die zin kan de vraag naar mantelzorg als 'dwingend' worden ervaren; je zegt er niet snel 'neen' tegen.

Daarmee zijn we weer terug bij de hoofdvraag van het boek: hoe zal het in de toekomst gaan met mantelzorg? Ondanks de rijke analyses die de verschillende hoofdstukken de lezer bieden, blijft die vraag in essentie toch onbeant-

woord. Dat is geen verwijt aan de auteurs. In de eerste plaats geven zij zelf aan dat hun pretenties vooral liggen op het punt van de extrapolatie van huidige ontwikkelingen. In de tweede plaats geldt juist op dit terrein waar zoveel in beweging is dat niets zo moeilijk te voorspellen is als de toekomst. Wat is daarvan de oorzaak? De toekomstige vraag naar en het toekomstige aanbod van mantelzorg worden gestuurd door een combinatie van demografische veranderingen en gedragsveranderingen. Die eerste categorie veranderingen worden – op basis van de beschikbare gegevens – in dit boek overzichtelijk en gedetailleerd in kaart gebracht. Zij geven een tentatief antwoord op de vraag wat er gebeurt als het opleidingsniveau van de bevolking stijgt, meer vrouwen gaan werken en gezinnen kleiner worden. Dit alles onder de vooronderstelling dat *geen* gedragsveranderingen optreden. Juist rond dat laatste punt bestaat echter grote onzekerheid. Die onzekerheid heeft zowel betrekking op de vraag als op de aanbodzijde van ‘de markt’ voor mantelzorg. Nu zien we nog dat mantelzorgers in hoofdzaak familieleden zijn. Vrienden bijvoorbeeld spelen een beperkte rol en dan – logischerwijs – uitsluitend bij externe mantelzorg en dan nog betreft het vooral hoog opgeleiden. Maar blijft dat ook in de toekomst zo? Als we naar een ander ‘zorgdomein’ kijken, de zorg voor jonge kinderen, zien we in enkele decennia tijd een enorme verschuiving van zelf zorgen naar de uitbesteding van zorg voor jonge kinderen. Was het twee en zeker drie decennia geleden nog volstrekt een taboe om kinderen niet zelf te verzorgen (wie niet zelf zorgde was al snel een ‘ontaarde’ moeder), tegenwoordig is het voor velen volkomen normaal om kinderen ook al op jonge leeftijd naar de crèche of enige andere vorm van opvang te brengen. Sommige pedagogen betogen zelfs dat dit beter is voor al die kinderen die zonder broertjes of zusjes opgroeien. Zo kan het in de sociale werkelijkheid dus snel gaan. Nu al zien we de eerste hulpbehoevende ouderen die juist niet willen dat hun kinderen komen poetsen en dweilen. Daarvoor huren zij liever een betaalde kracht in. Als de kinderen komen, moet het – net als bij de zorg door die volwassen kinderen voor hun eigen kinderen – om ‘quality time’ gaan: samen wandelen, samen praten. Net die dingen die je wel met je volwassen kinderen, maar niet met de schoonmaakhulp deelt.

Gedragsveranderingen hebben ook veel te maken met veranderende omstandigheden. Wie over meer financiële draagkracht beschikt, is beter in staat om professionele zorg in te kopen dan wie die draagkracht ontbeert. Weliswaar ziet het er naar uit dat toekomstige generaties ouderen (de voornaamste vragers naar mantelzorg) financieel beter af zullen zijn dan de ouderen van nu, maar of dat ook geldt voor bijvoorbeeld chronisch zieken en langdurig gehandicapten is een nog onbeantwoorde vraag. Andere omstandigheden die hier ongetwijfeld een rol zullen spelen, betreffen de beschikbaarheid van collectief gefinancierde (gezondheids)zorg en de ontwikkeling van de technologie. Een systeem van gezondheidszorg dat verblijf van patiënten in het ziekenhuis mogelijk maakt totdat dat zij geheel zijn genezen en weer volledig zelf-

standig kunnen functioneren, resulteert in een kleinere vraag naar mantelzorg dan een systeem van gezondheidszorg waarin patiënten na één nachtje ziekenhuis naar huis (of elders) worden gestuurd om daar verder te genezen. In dat geval is mantelzorg voor velen onontbeerlijk. Ook de ontwikkeling van de technologie en het gebruik daarvan kan een enorme invloed hebben op het verlenen van mantelzorg. Naarmate meer producten, inclusief maaltijden, via internet kunnen worden besteld en aan huis worden bezorgd, vermindert de noodzaak dat de mantelzorger de boodschappen gaat doen of de maaltijd bereidt. En voor zover mantelzorg een kwestie is van 'even kijken of grootmoeder vanmorgen goed uit bed is gekomen en haar medicijnen heeft genomen' kan ook een internetverbinding met webcam uitkomst bieden. Nu klinkt dat wellicht nog futuristisch en past het wellicht niet erg bij een grote groep huidige ontvangers van mantelzorg. Maar opnieuw geldt: de wereld verandert in rap tempo.

Willen we enig zicht krijgen op met name de potentiële gedragsveranderingen die ten grondslag zouden kunnen liggen aan veranderingen in de vraag naar en het aanbod van mantelzorg dan lijkt er vooral behoefte aan inzicht in factoren als individualisering, ontwikkeling van de koopkracht en de toegang tot en het gebruik van moderne informatie- en communicatietechnologie. Dergelijke onderwerpen lenen zich ook uitstekend voor survey-onderzoek. Een hoofdstuk over dergelijke thema's had het boek een duidelijke meerwaarde kunnen geven.

Dat geldt eveneens voor een niet behandeld 'demografisch' effect. Door de gekozen wijze van dataverzameling konden geen analyses plaatsvinden van welke kinderen en in welke intensiteit zij (schoon)ouders met mantelzorg ondersteunen. Dergelijke analyses vergen informatie over ouder-kind dyades, zoals die bijvoorbeeld is te vinden in de Netherlands Kinship Panel Study (<http://www.nkps.nl/NKPSNL/nkps.htm>), een multi-actor panelonderzoek naar familiebanden. Demografische of compositie-effecten en gedragseffecten liggen hier mogelijk in elkaars verlengde. Vier kinderen kunnen de (mantel)zorg voor een zorgvragende ouder wellicht delen en zelfs als één van de vier kinderen op grote afstand woont, zijn er nog drie over om de frequente zorg te delen. Wat gaat er gebeuren als er maar één kind beschikbaar is voor mantelzorg? Gaat hij/zij dan voor de totale mantelzorgbehoefte opdraaien of andere keuzes maken? Ook het antwoord op die vraag zal mede bepalend zijn voor de toekomst van de mantelzorg.

Aldus kan worden geconcludeerd dat de toekomst van de mantelzorg van heel wat meer factoren afhangt dan die welke in het boek van Thérèse Jacobs en Edith Lodewijckx in kaart worden gebracht. Dat neemt niet weg dat de auteurs dat voor het terrein dat zij hebben verkend heel degelijk en minutieus hebben gedaan. Hun analyses vormen als het ware het basisscenario voor verdere verkenningen. Maar er bestaat ook nog veel terra incognita. Hopelijk vormt dat voor (een deel van) de auteurs een uitdaging om een nieuwe expeditie te on-

dernemen. Het verslag daarvan zien we opnieuw met grote belangstelling tegemoet.

Joop Schippers

hoogleraar Arbeids- en Emancipatie-economie Universiteit Utrecht
directeur Departement Arbeidsmarkt en Beleid van de OSA, Institute for Labour Studies

Lieven Pauwels (2007), **Buurtinvloeden en jeugddelinquentie. Een toets van de Sociale Desorganisatietheorie**. Den Haag: Boom Juridische uitgevers, 247 pp.

Het maatschappelijke debat rond jeugddelinquentie is weer helemaal terug van weggeweest. Na jaren politiek gepalaver over wat al dan niet een gepast maatschappelijk antwoord op het probleem dient te zijn, staan we nog niet veel dichterbij een oplossing. Zolang we niet weten wat een jongere doet overgaan tot delinquent handelen, zal strategisch denken geen soelaas brengen en niet meer zijn dan een holle doos. De mogelijke rol van de ruimtelijke en/of sociale omgeving mag niet onderschat worden. Ondanks een rijke onderzoekstraditie vanuit de Verenigde Staten, staat in België het onderzoek omtrent jeugddelinquentie en de rol van de buurt hierin nog in haar kinderschoenen. Het onderzoek van Lieven Pauwels is dan ook een welkome wetenschappelijke vertolking van een moeizaam maatschappelijk debat.

Lieven Pauwels wil eer betuigen aan de klassieke sociale desorganisatietheorie, zoals oorspronkelijk ontwikkeld door de 'founding fathers' uit de Chicago school, Shaw en McKay (1969). Zijn doelstellingen zijn niet bescheiden en reiken van een theoretische aspiratie, die deze theorie in onze huidige tijdsgeest en ruimtelijke context wil plaatsen, tot de empirische aspiratie, die een gefundeerd onderzoek wil uitvoeren met een uitgesproken crossnationaal perspectief. Dit alles beantwoordend aan de vooralsnog in dovemansoren gevallen oproep tot een meer geïntegreerde visie binnen het criminologisch wetenschappelijke onderzoek. Lieven Pauwels construeert toetsbare theoretische modellen vanuit bestaande geografische en psychosociale elementen die hij toepast op de grootstedelijke context van Antwerpen.

Het boek bestaat uit drie grote delen: vooreerst wordt er dieper ingegaan op de achterliggende theorieën en bijbehorende bestaande empirische bevindingen. Vervolgens, in het tweede deel, worden diverse bronbestanden besproken om het gebruik van de sociale desorganisatietheorie verder te verantwoorden, waarna tenslotte de resultaten van het eigenlijke empirische onderzoek worden voorgesteld. Na de samenvatting krijgt de meer wetenschappelijk geschoolde lezer de methodologische en statistische informatie, bondig vevat in de bijlagen.

De integratie van ecologische, sociale en individuele settings wordt in één model verantwoord vanuit de hedendaagse tendens tot een (al dan niet terechte) idealisering van lokale gemeenschappen ("sociale cohesie") en de toegenomen

men angst voor de negatieve gevolgen van geografische dualisering langs etnische lijnen. Hierbij wordt de nadruk gelegd op niet-constructivistische (daar er geen aandacht wordt besteed aan processen van criminalisering) realistische (delinquentie gezien als sociale realiteit) benadering van een sociaal geconstrueerd fenomeen.

Het eerste luik van het boek schetst uitvoerig de theorievorming van de klassieke Chicago school tot de hedendaagse ecologische en contextuele studies. Alles wordt netjes rond de sociale desorganisatietheorie geweven, met een raamwerk waarbinnen contextuele invloeden van buurtkenmerken, zoals ge-positioneerd in de sociale desorganisatietheorie, getoetst kunnen worden. Vervolgens worden de variabelen die in de eigenlijke analyse gebruikt zullen worden op een summier wijze gepresenteerd, waarna de centrale onderzoeksvragen uit de doeken gedaan worden. Het boek is uitzonderlijk karig met informatie over de keuze van de variabelen. De geïntegreerde visie die sterk in de verf gezet werd in de introductie komt in deze hoofdstukken nauwelijks aan bod, omdat het zwaartepunt vooral de buurt blijft.

Het tweede deel van het boek schetst uitvoerig de methodologie van de zelf-rapportagestudie met oog voor de vele mogelijke valkuilen binnen 'self administered questionnaires' en de problemen die zich voordoen bij het identificeren van de woonbuurten. Alles wordt nauwkeurig en met oog voor validiteit uitgewerkt. De complementaire bronnen die vervolgens besproken worden, geven het vernieuwende van deze studie weer. Naast sociaal-structurele administratieve data op buurtniveau en de politionele verdachtenregistraties worden sleutelfiguren per woonbuurt bevroegd. Niet zozeer het bevroegen van "ervaringsdeskundigen" of "bevoorrechte getuigen" zoals Lieven Pauwels ze graag noemt, is vernieuwend, wel het gegeven dat deze ingepast worden om de graad van sociale desorganisatie binnen buurten na te gaan. Verder werd er ook getracht om een zo divers mogelijke groep aan sleutelfiguren te bereiken, hetgeen enkel de betrouwbaarheid van de data ten goede kan komen.

Het derde deel, de ultieme test van de uitvoerig uiteengezette theorieën, is veelbelovend. Niet alleen worden zowel ecologische als micro-sociologische analyses uitgevoerd om de veelheid aan onderzoeksvragen te beantwoorden, Lieven Pauwels heeft het ook over de insignificante resultaten en bespreekt uitvoerig hun wetenschappelijke relevantie. Zijn soms boude conclusies weet hij steeds te nuanceren in het licht van voorgaand aanleunend onderzoek van collega's. Ook de sceptici van de sociale desorganisatietheorie weet hij te overtuigen door sociaal-structurele buurtkenmerken in zijn analyses te betrekken. Analyses op verschillende niveaus, gebruik makend van diverse databronnen, worden hier zinvol geïntegreerd binnen zijn theoretisch kaderwerk.

Samengevat heeft Lieven Pauwels zeker geen last van een fetisj voor buurteffecten en weet hij op vlotte wijze afstand te nemen van vooropgestelde theoretische hypothesen. Verder weet hij deze een constructieve plaats te geven binnen

de verdere theoretische en methodologische uitdagingen van jeugddelinquentie onderzoek, wat lovenswaardig is. Of zijn selectiehypothese, tegenover de socialisatiehypothese, bij deze dan wel volledig gestaafd is, is voor discussie vatbaar, daar er in beginsel onvoldoende variatie op buurtniveau te vinden was. Wel is duidelijk dat het 'axioma-denken' dat veelal in het maatschappelijke debat omtrent jeugddelinquentie overheerst, bij het lezen van deze studie, een ferme kaakslag krijgt. Of zoals Lieven Pauwels, verwijzend naar Brännström (2006), het verwoordt: de magische status van het verhaal van de grootstedelijke buurtcontext... wordt herleid tot een 'phantom of the neighbourhood'. Een aanrader!

Rik Van de Kerckhove
UGent, Vakgroep Sociologie

Referenties

- Brännström, L. (2006). *Phantom of the Neighbourhood, Longitudinal Studies on Area-based Conditions and Individual Outcomes*. Stockholm: Stockholm University.
- Shaw, C. & McKay, H. D. (1969). *Juvenile Delinquency and Urban Areas*. Chicago: University of Chicago Press.

Jeroen Scheerder, Charlotte Van Tuyckom, & An Vermeersch (Red.) (2007), **Europa in beweging: sport vanuit Europees perspectief**. Gent: Academia Press, X + 400 pp.

Historische twee-eenheid

Sport en Europa zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. De band tussen de twee grijpt terug op een ver verleden. Zo vormde Griekenland de bakermat van zowel de antieke als de moderne Olympische Spelen en droegen de *public schools* in Engeland bij aan de ontwikkeling van de hedendaagse sport, georganiseerd door clubs met een stelsel van competities volgens gestandaardiseerde regels. Ook het streven om via overheidscampagnes brede lagen van de bevolking aan het sporten te krijgen, de zogenoemde 'Sport voor Allen' beweging, is een typisch product van Europese bodem. Verwijzend naar de uitgebreide aanwezigheid van sportverenigingen en sportbonden, wordt er wel van het 'Europese sportmodel' gesproken.

Bloemlezing

Hoe heeft het Europese sportbeleid zich historisch gezien ontwikkeld? Hoe verhoudt de sportsector zich tot Europese regelgeving? Versterkt sport de band tussen Europeanen, of is sport veeleer een vehikel van nationalisme? Hoe hoog ligt de sportdeelname in de verschillende Europese lidstaten? Wat is de invloed van het Europese mededingingsrecht op de verkoop van sportuitzendingen? Kunnen verschillen in topsportsuccessen van verschillende Europese landen worden teruggevoerd tot verschillende beleidsmodellen? Hoe verhouden de grote Europese wielerrondes zich tot de groeiende invloed van de Internationale Wielerveding? Hoe verschuift het evenwicht tussen profclubs uit kleinere tegenover grotere Europese voetballanden? Op welke gronden kunnen

profclubs worden verplicht om een minimum aantal spelers ‘van eigen kweek’ in de ploeg op te nemen? Mogen gemeenten profclubs ondersteunen, bijvoorbeeld door voor een symbolische euro de bouwgrond voor een nieuw stadion te schenken? Wat zijn de achterliggende doelen die het Europese sportbeleid tracht te bewerkstelligen?

‘Europa in beweging’, een kloeke bundel van bijna 400 bladzijden, beantwoordt deze lange reeks van prangende vragen over de innige, eeuwenoude band tussen sport en Europa. Vanuit uiteenlopende invalshoeken – economisch, juridisch, sociologisch en ethisch – leverden maar liefst 22 auteurs een bijdrage. Het boek is opgebouwd uit twee delen. Het eerste deel bestaat uit algemene hoofdstukken. In het tweede deel worden enkele onderwerpen via gevalstudies nader bekeken. Als besluit worden tien doeleinden benoemd waarop het Europese sportbeleid zich in de komende jaren zou moeten richten. Het boek is bedoeld voor een breed publiek van beleidsmakers, studenten en wetenschappers.

De kern van het boek betreft de vraag naar de band tussen sport en Europa bezien vanuit het oogpunt van beleidsmakers. Hoe heeft het Europese sportbeleid zich ontwikkeld? Aan welke doelen draagt dit beleid bij? Op welke punten en op welke gronden wordt de sportsector van algemene Europese regelgeving uitgezonderd? De analyses in het boek zijn niet alleen beschrijvend, maar ook richtinggevend. Zowel vragen over hoe het Europese sportbeleid *is*, als vragen over hoe het *zou moeten zijn*, komen aan de orde. Hoewel het de verdienste is van dit boek dat het naast theorie ook visie biedt, zijn de omschakelingen tussen descriptieve en normatieve analyses overigens soms lastig te volgen.

Ajax en het Bosman-arrest als versneller van veranderingen

Als een rode draad door het boek loopt het Bosman-arrest. In 1995 bepaalde het Europese Hof dat Jean-Marc Bosman, een modale middenvelder van FC Luik, vrij was om naar het Franse FC Dunkerque te vertrekken. Volgens het Verdrag van Rome van 1960 dient er immers sprake te zijn van een vrij verkeer van goederen, diensten en *personen*. Daarmee achtte het Hof het onwettig en onredelijk om van spelers wier contract ten einde was alsnog transfersommen te verlangen. Tevens verdwenen de beperkingen voor het opstellen van buitenlandse spelers. De machtsverhoudingen in de voetballerij veranderden met het Bosman-arrest ingrijpend.

Voor rijkere profclubs ontstonden ineens talloze mogelijkheden om spelers aan te kopen en de selectie te versterken. De vergane glorie van Ajax Amsterdam toont treffend de verstrekkende gevolgen van het Bosman-arrest. Van de spelers die in 1995 de Champions League en de Wereldbeker wonnen, waren er een jaar later nog slecht enkele ‘godenzonen’ over. Verschillende grote talenten, zoals Kluivert, Davids en Reiziger, vertrokken voor niets of voor een appel en een ei naar elders. Voor Ajax, een opleidingsclub bij uitstek, betekende dit de doodsteek – de ‘eigen kweek’ werd een wankele basis.

Het 'antwoord' op de uitblijvende successen lag voor Ajax in het pad van verdergaande professionalisering. Om de leegloop op te vangen werden er in het buitenland verschillende voetbalscholen opgericht, echter zonder dat dit veel talenten opleverde. De club ging naar de beurs en presenteerde zichzelf voortaan als AFC Ajax NV. Supporters konden vanaf toen terecht bij een heuse afdeling klantenservice, maar voelden zich veeleer vervreemd van de warme club die ze kenden uit het verleden. Op de spelersmarkt verrichtte Ajax verwoede aankopen, waaronder veel middelmatige dertigers. Er werd nog altijd niet gewonnen, leidend tot een komen en gaan van trainers en technisch directeurs.

Zo ontstond met het uitblijven van succes een vicieuze cirkel. Rijke clubs wonnen vaker, deden jaarlijks een greep in de goedgevulde Europese prijzenpot, werden zo nog rijker en konden met dure aankopen de ploeg het jaar daarop verder versterken. Arme clubs verloren vaker, liepen daarmee inkomsten mis, kregen te maken met afhakende sponsors en supporters, en werden zo nog armer. Bij Ajax slaat de slinger ondertussen terug naar het verleden. Op advies van de commissie Coronel en met de wederkeer van de 'verlosser' (Johan Cruyff) wil de club weer een 'warme' vereniging in plaats van een 'afstandelijke' BV worden. Maar het is de vraag of dit geen wensdenken is en of Ajax binnen de huidige open transfermarkt ooit nog de Champions League zal winnen.

Met de titel 'Europa in beweging' vatten de auteurs de zojuist beschreven sportieve, economische en sociale dynamiek van de hedendaagse Europese sportwereld treffend samen. Sport brengt veel Europeanen zowel fysiek, als sociaal in beweging. Maar het is vooral ook de sport zelf die in beweging is en die onder invloed van Europese ontwikkelingen voortdurend opnieuw wordt uitgevonden. Daarmee is de hedendaagse Europese sportwereld een wereld met talloze onzekerheden en talloze openstaande vragen over regels en sociale structuren die voor evenwicht zorgen tussen economische vrijheden en sportieve waarden. Dat met het Bosman-arrest allerm minst een einde is gekomen aan het gebakkelei over sportspecifieke Europese regelgeving toont het Webster-arrest. Sinds 2008 hoeven spelers voortaan enkel nog de restwaarde van hun contract te betalen om te mogen vertrekken.

Academische schrijfstijl

De belofte die 'Europa in beweging' haar lezers doet, maakt ze grotendeels waar. De lezer vindt in deze bundel een schat aan gegevens over sport en Europa, een boeiend onderwerp met nog talloze openstaande vragen. Het is een verdienste dat de redactie erin is geslaagd om zoveel auteurs rondom dit overzichtswerk te organiseren. Jammer genoeg echter laten de redacteurs zich door hun enthousiasme en expertise over sport en Europa soms wat al te zeer meeslepen. Illustratief voor deze geestdrift is de opmerking in de inleiding dat het boek niet 'exhaustief' wil zijn. Ik betwijfel echter of dit boek bestand is

tegen nog meer uitputtendheid. Matiging – in de beperking toont zich de meester – maakt boeken doorgaans beter te lezen. Ook in de keuze voor het beoogde lezerspubliek had de redactie scherper kunnen afbakenen. Voor de gemiddelde lezer bevat ‘Europa in beweging’ behoorlijk taai tekststukken, aansluitend bij een wetenschappelijk lezerspubliek. Opmerkelijk, want vermoedelijk zijn er maar weinig (Nederlandstalige) wetenschappers die deze bundel lezen (en die niet zelf hebben meegeschreven) vergeleken met het lezerspubliek onder beleidsmakers en studenten. Weliswaar maken de krantenknipsels aan het eind van de hoofdstukken het boek levendiger; tegelijkertijd wordt met deze ingreep de moeilijke toegankelijkheid van het boek nogmaals duidelijk.

Drie kleine ingrepen hadden de leesbaarheid van het boek aanmerkelijk kunnen verbeteren. Ten eerste kunnen de algemene hoofdstukken beter in het tweede deel worden opgenomen. Door te beginnen met de gevalsstudies verkrijgen de lezers enige achtergrondkennis om de veelal complexe en abstracte juridische zaken te kunnen volgen. Ten tweede kunnen een flink aantal pagina's worden geschrapt. Veel voetnoten zijn onnodig. Ook is het onduidelijk waarom gegevensbestanden als de Eurobarometer dubbel worden beschreven, in plaats van deze beschrijving als bijlage op te nemen. Ten derde kunnen veel ingewikkelde zinnen worden vermeden. Een opmerking als ‘Door multilevel-analyse toe te passen, kunnen Type 1-fouten (nl. het ten onrechte verwerpen van de nulhypothese) t.g.v. de afhankelijkheid van de cases worden vermeden’ is overbodig. Voor methodologisch onderlegde lezers mag dit als bekend worden verondersteld, terwijl dit soort zinsneden voor de overige lezers enkel aanleiding vormen om het boek weer in de kast te zetten. Een ander voorbeeld betreft de analyses in tabel 3 (pagina 108-109). De schaalwaarden voor algemene EU-steun zijn zo gecodeerd dat lagere scores staan voor meer steun en hogere scores voor minder steun. Andersom gecodeerde schaalwaarden (zoals bij de schaal voor EU-steun wat betreft de sport) lezen aanzienlijk gemakkelijker. Niet alleen de meer methodologische hoofdstukken kennen dit euvel, ook elders vinden we gewichtige zinnen die de lezer niet verder helpen. ‘Ethiek als studiegebied beschouwend moeten we aanstippen dat ethiek als deontologie verschilt van de metafysiek of de ontologie: de ethiek bestudeert de mens niet zoals hij is (metafysiek) maar zoals hij meent te zijn.’ Dergelijke zinnen had de redactie beter kunnen schrappen.

Als ik me beperk tot de kwantitatief-sociologische hoofdstukken, dan vallen er niet alleen bij de vorm, maar ook bij de methodologische uitwerking kanttekeningen te plaatsen. Onduidelijk is waarom in hoofdstuk 3 (pagina 108) niet eerst een regressiemodel zonder de variabele ‘algemene EU-steun’ wordt geschat. Verder is de analyse in hoofdstuk 1 (!) (pagina 205) opmerkelijk onevenwichtig. Tegenover maar liefst 103 kritieke succesfactoren die het topsportsucces van een land kunnen verklaren, staan slechts 5 landen om effecten van deze kenmerken mee te toetsen. Ook hier geldt: meer is niet altijd beter.

Vervolg?

Hopelijk verschijnt er over enkele jaren een vervolg op deze bundel, en dan bij voorkeur een Engelstalige uitgave met bijdragen van auteurs uit verschillende Europese lidstaten. Het zou jammer zijn als het blijft bij een eenmalige uitgave, ook omdat de rol van sport in Europa voortdurend verandert. Een mooie uitdaging voor de redactie zou zijn om in een volgende editie niet simpel auteurs uit te nodigen om elk vanuit hun eigen invalshoek een hoofdstuk te schrijven (multidisciplinair). Juist door enkele hoofdstukken samen te schrijven (interdisciplinair) wordt duidelijk hoezeer juridische, economische, sociologische en ethische vragen over sport en Europa met elkaar zijn vervlochten.

Met belangstelling wacht ik op een geïntegreerde gevalsstudie van hoe het voormalige voetbalgrootheden, zoals Ajax of Anderlecht, verder is vergaan. Verhoogt de regel dat een team per 2008 uit minstens vier spelers van de eigen jeugdopleiding dient te bestaan voor kleine profclubs de kans op sportieve resultaten? Schept dit tussen clubs, spelers en supporters hechtere sociale banden? Bereiken Europese beleidsmakers tussen de belangen van elk van deze partijen een betere balans? En herstelt zich daarmee binnen de Europese competitie het sportieve evenwicht, zodat supporters weer van aantrekkelijk en onvoorspelbaar voetbal kunnen genieten?

Ruud van der Meulen
Kennisspraktijk Steenbergen, Nijmegen

Repliek

Als editors van het boek *Europa in beweging. Sport vanuit Europees perspectief* zijn we het grotendeels eens met de kritische doch genuanceerde analyse van de reviewer. Toch wensen we graag nog enkele kanttekeningen te maken. Het feit dat het boek bijdragen van auteurs uit verscheidene disciplines omvat en zich eveneens richt op een heel divers doelpubliek (beleidsmakers, studenten, onderzoekers, etc.), impliceert namelijk dat een aantal keuzes en afwegingen worden gemaakt die nooit iedereen voor 100% plezieren.

De idee voor een boek rond sport en Europa rijpte al enige tijd bij de redacteurs. Vanuit de verschillende invalshoeken (beleid – sociologie – recht) werden de krachten gebundeld. Het resultaat daarvan is terug te vinden in Deel 1 *Sport en Europa: beleid, recht, identiteit, participatie en media*. Gaandeweg toonden zich echter heel wat onderzoekers geïnteresseerd in het onderwerp ‘sport en Europa’, en uiteraard konden we de kans niet aan ons laten voorbijgaan deze uit te nodigen voor een bijdrage. Waar in Deel 1 het interdisciplinaire pad werd bewandeld, werd in Deel 2 *Sport en Europa: enkele cases* bewust geopteerd voor een multidisciplinaire aanpak waarbij de case-studies vanuit een specifiek oogpunt werden benaderd. Als redacteurs wilden we de intellectuele vrijheid van onze gastauteurs daarbij echter niet te veel inperken. Dit heeft uiteraard gevolgen daar bepaalde zaken die in het ene vakgebied ‘not done’ zijn, in het andere net worden aangemoedigd. Denk daarbij – het vakjargon nog buiten be-

schouwing gelaten – onder meer aan gewichtiger taalgebruik, gebruik van voetnoten, etc. Daarnaast opteerden we er, gezien ons heel divers doelpubliek, eveneens voor om elke bijdrage, zowel uit Deel 1 als Deel 2, als een op zichzelf staand geheel weer te geven. Op die manier kunnen geïnteresseerden zich in bepaalde bijdragen verdiepen, zonder het boek als geheel te moeten doorneemen. Enige overlap is, hoewel naar onze mening tot een minimum beperkt, daarbij uiteraard niet te vermijden.

Een volgende ‘status questionis’ vanuit puur multidisciplinair oogpunt – waarbij net als in dit werk verder wordt gekeken dan de voetbalproblematiek – kan inderdaad een volgende uitdaging zijn. Met de integrale opname van het recente Witboek Sport van de Europese Commissie in deze ‘kloekerige bundel van bijna 400 bladzijden’ geven we al een knipooog naar de ongetwijfeld boeiende toekomst. Sport krijgt een steeds prominenter plaats toegewezen, niet alleen op de Europese beleidsagenda, maar eveneens binnen de wetenschappelijke wereld. Hierbij verwijzen we bijvoorbeeld graag naar de drukbezette studiedag *Sport & Europa: naar een Europees sportbeleid* van 13 maart 11, evenals naar het nieuwe tijdschrift *International Journal of Sport Policy* dat vanaf volgend jaar in de rekken ligt. Europa en sport zijn duidelijk *in beweging!*

Jeroen Scheerder, Charlotte Van Tuyckom en An Vermeersch (Eds.)

Maarten Van Craen, Kris Vancluysen en Johan Ackaert (2007) **Voorbij wij en zij? De sociaal-culturele afstand tussen autochtonen en allochtonen tegen de meetlat**, Brugge: Uitgeverij Vanden Broele, 311 pp.

Het boek ‘*Voorbij wij en zij? De sociaal-culturele afstand tussen autochtonen en allochtonen tegen de meetlat*’ is het resultaat van een empirisch onderzoek dat uitgevoerd is in twee Limburgse mijngemeenten. De auteurs maken hierin een sociologische analyse van het integratieproces van Turkse en Marokkaanse allochtonen aan de hand van kwalitatieve en kwantitatieve methoden.

In het eerste hoofdstuk schetsen de onderzoekers hun onderzoeksopzet. Het concept ‘integratie’ wordt hierbij als overkoepelend theoretische kader aangeboden. Het hoofdstuk begint dan ook met een overzichtelijke uiteenzetting van de verschillende betekenissen die aan het begrip ‘integratie’ worden toegekend. Op basis van de literatuur komen de auteurs tot de conclusie dat er een onderscheid gemaakt kan worden tussen enerzijds de ‘structurele’ en anderzijds de ‘sociaal-culturele’ dimensie van integratie. Onder ‘structurele’ integratie, zeg maar de ‘harde’ dimensie, vallen de subdimensies zoals onderwijs, de arbeidsmarkt, het inkomen en huisvesting. Daarentegen verwijst de sociaal-cultureel integratie naar enkele immateriële subdimensies zoals waardeoriëntaties, taalbeheersing, taalgebruik, identiteit en sociaal kapitaal. Zoals de titel al laat vermoeden, is de opzet van dit boek het verkennen van de sociaal-culturele dimensie van integratie. De kernvraag waar dit onderzoek een antwoord op wil geven, is in welke mate allochtonen verschillen van autochtonen

en in welke mate allochtonen onderling verschillen wat hun sociaal-culturele levenswijze betreft. Over deze tweede dimensie zou er immers minder gekend zijn dan over de structurele dimensie van integratie. De onderzoekers zijn zich bewust van het feit dat deze twee dimensies niet los van elkaar gezien kunnen worden. Ze leggen het verband tussen beide aan de hand van drie intermediaire subdimensies die verder in het boek onderzocht worden: wederzijdse beeldvorming, discriminatie en vertrouwen in de overheid.

Een kanttekening bij dit theoretische kader lijkt me hier gepast. Meer specifiek vraag ik mij af waarom het primaat van integratie – dat volgens de Van Dale nog steeds verwijst naar *'het maken tot een harmonisch geheel'* – nergens in vraag wordt gesteld. Ook in deze publicatie lijkt 'integratie' een categorische imperatief: het moet. Het is bovendien nog maar de vraag waarom de eeuwenoude thema's van de sociologie zoals ongelijkheid in het onderwijs, waardeoriëntaties, arbeidsmarkt, identiteit, enz. plots onder de noemer van 'integratie' vallen wanneer het gaat om de verschillen tussen de blanke en de gekleurde medemens. Wanneer we immers genderverschillen of sociale-klassenverschillen in waardeoriëntaties, taalgebruik of identiteit analyseren, spreken we bij mijn weten ook niet over integratie.

Verder in het hoofdstuk wordt de dataverzameling van het onderzoek beschreven. Voor het kwantitatieve luik gebeurt dit op een voorbeeldige manier. De keuzes die gemaakt werden bij de respondentenselectie worden gelegitimeerd, zowel de respons als de non-respons wordt beschreven, verdelingen volgens opleiding en woonplaats worden in tabellen gegoten en de wegingscoëfficiënten worden zonodig ingevoerd. Daarentegen laat de rapportage van de kwalitatieve dataverzameling te wensen over. De auteurs schrijven dat drie focusgroepen werden georganiseerd met allochtone, bevoorrechte getuigen. Een vierde focusgroep werd georganiseerd met autochtone respondenten. De lezer moet maar zijn of haar fantasie gebruiken om de etnische samenstelling, opleidingsachtergronden en vooral de non-respons te achterhalen. Dat de kwalitatieve data niet dienen om tot veralgemeenbare conclusies te komen, mag mijns inziens geen reden zijn om methodologische laksheid door de vingers te zien. Wil men immers een kwaliteitsvol kwalitatief onderzoek, dan dient men gebruik te maken van wetenschappelijke methoden die hiervoor zijn uitgewekt – net zoals in de kwantitatieve onderzoekstraditie.

De echte analyse begint in het tweede hoofdstuk die handelt over taalbeheersing, taalgebruik en mediagebruik van de allochtone respondenten. De auteurs stellen onder meer vast dat de Marokkaanse allochtonen het Nederlands beter beheersen (taalbeheersing) én frequenter gebruiken (taalgebruik) dan etnisch Turken. Daarnaast stellen de auteurs vast dat Turkse allochtonen veel meer georiënteerd zijn op 'eigen' media dan de Marokkaanse allochtonen. Wat betreft het consumeren van de Nederlandstalige media blijken er echter geen eenduidige verschillen te zijn tussen etnisch Marokkaanse en etnisch Turkse responden-

ten. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een stuk over de determinanten van zowel het taalgebruik als de taalbeheersing. Dit gebeurt aan de hand van multi-pele regressie waarbij de netto-effecten van zowel de achtergrondvariabelen (zoals leeftijd en opleiding) als intermediaire variabelen (zoals interetnische vriendschappen en mediaconsumptie) worden nagegaan. Over het algemeen stellen de auteurs vast dat er een negatief effect uitgaat van de leeftijd van de respondenten. Daarentegen blijkt het aantal jaren dat een respondent in België verblijft, een positief effect te hebben op het taalgebruik en de taalbeheersing. Daarnaast ondervinden de onderzoekers dat allochtonen die meer blootgesteld worden aan Nederlandstalige media en die meer autochtone vrienden hebben, de Nederlandse taal beter en frequenter gebruiken. Terwijl opleidingsniveau een positief effect heeft op de taalbeheersing, blijkt het opmerkelijk genoeg geen significant effect te hebben op de frequentie van het taalgebruik.

Enkele bedenkingen bij dit eerste deel van het boek. Ten eerste is er een eigenaardigheid wanneer we terugdenken aan de primaire doelstelling van het onderzoek: het meten van de sociaal-culturele afstand tussen allochtonen en autochtonen. Echter, enkel taalgebruik en taalbeheersing van allochtone respondenten wordt onderzocht. Dit levert op zich een interessante vergelijking tussen Marokkaanse en Turkse allochtonen op, maar het blijft raden waarom de taal bij autochtonen helemaal niet wordt bekeken. Veronderstellen de auteurs dat autochtonen vanzelfsprekend het Nederlands volledig beheersen of gaan ze ervan uit dat het taalgebruik enkel relevant is wanneer het gaat om de allochtone respondenten? Een tweede kanttekening kan worden geplaatst bij de eenzijdige invulling van 'taal'. Wanneer de onderzoekers spreken over *taal*beheersing, *taal*gebruik, *taalkennis* of 'linguïstisch kapitaal', gaat het immers enkel en alleen om de Nederlandse taal. Hoe goed allochtonen hun 'eigen' taal beheersen komt simpelweg niet aan bod in het onderzoek. Ongetwijfeld levert de beheersing van de Nederlandse taal heel veel voordelen op omdat Nederlands de dominante taal is. Echter, op geen enkele moment staan de auteurs stil bij het gegeven dat ook de kennis van het Turks of Arabisch een onderdeel is van het linguïstisch kapitaal. 'Taal' wordt aldus monocultureel ingevuld en hiermee legitimeren de auteurs stilzwijgend het integratiediscours van de voorbije jaren dat eenzijdig focust op het aanleren van het Nederlands. Ten slotte vraag ik me af of het onderzoek überhaupt geldige uitspraken kan doen over de taalkennis (lees: de kennis van de Nederlandse taal) gezien de methodologisch tekortkomingen waarmee het kampt. Volgende vraag werd gesteld aan de respondenten: *'In welke mate begrijpt u brieven of folders die in het Nederlands zijn geschreven'* (p. 41). Taalbeheersing wordt dus niet rechtstreeks gemeten, maar wordt geschat aan de hand van een subjectief oordeel van de respondenten over hun eigen taalkennis. De auteurs erkennen de problematische aard hiervan, maar komen er verder niet meer op terug. Maar zelfs indien we ervan uitgaan dat een individu in staat zou zijn om eigen taalkennis accuraat in te schatten, dan nog rijst er een methodologisch probleem op. De geldigheid van

die ene vraag die naar de taalbeheersing zou moeten peilen, is immers verre van gegarandeerd. Gaat het hier om 'brieven' van een juridisch instantie of reclamefolders van de Aldi? Met andere woorden, is die ene vraag wel eenduidig en representatief genoeg om een correct beeld te geven van de algemene taalbeheersing van een individu? De auteurs gaan niet in op deze vragen, maar doen in de rest van het boek wel uitspraken over de *algemene* taalkennis.

Het derde hoofdstuk van het boek wordt gewijd aan de analyse van het sociaal kapitaal. Meer specifiek worden de omvang en determinanten van interetnische contacten en vriendschappen, contacten met burens, participatie in het verenigingsleven en contacten met familie in 'eigen land' onderzocht. Pluspunt is dat hier zowel contacten van allochtone als autochtone respondenten onder de loep worden genomen. Niet enkel daarom overstijgt dit hoofdstuk het vorige, maar ook omdat het sociaal kapitaal multicultureel wordt ingevuld, dit in tegenstelling tot het linguïstisch kapitaal. Met andere woorden, ook contacten met de 'eigen' gemeenschap en lidmaatschap van de 'eigen' verenigingen worden beschouwd als een vorm van sociaal kapitaal. Dankzij het onderscheid tussen 'bonding' sociaal kapitaal (namelijk de intra-etnische contacten) en 'bridging' sociaal kapitaal (namelijk interetnische contacten) slagen de auteurs erin om de mythe van zelf-segregatie te ontcrachten: allochtonen die veel contacten hebben met 'eigen' groepen of die veel participeren in 'eigen' organisaties, plooiën niet terug tot de eigen groep, maar hebben wel degelijk veel contact met de autochtone bevolking. 'Bonding' sociaal kapitaal is dus niet tegengesteld aan 'bridging' sociaal kapitaal. Daarnaast ondervinden de auteurs dat de Turkse allochtonen meer contact hebben met hun familie in het buitenland dan Marokkaanse allochtonen. Daarentegen blijken deze laatste frequenter goederen en geld op te sturen naar familie in buitenland.

Slechts één kanttekening bij dit hoofdstuk: de auteurs gaan namelijk gedeeltelijk voorbij aan de positie van de autochtone respondenten bij interetnische vriendschappen en contacten. Niet alleen wordt er in heel het hoofdstuk geen enkele keer geciteerd uit de kwalitatieve interviews bij autochtonen, maar ook de determinanten van interetnische vriendschappen worden enkel en alleen bij allochtonen nagegaan. Nochtans schreeuwen bepaalde beschrijvende gegevens voor een meer diepgaande analyse. Ter illustratie: uit tabellen 19 en 20 (pp. 70-71) leiden we af dat minder dan 20% van de allochtonen geen enkele Vlaamse vriend heeft, terwijl ruim 40% van de autochtonen geen enkele allochtone vriend heeft. Deze opmerkelijkheid krijgt noch in de beschrijvende analyse, noch in de verklarende analyse de nodige aandacht. Dezelfde kritiek kan worden herhaald wanneer het gaat over de contacten met burens. Onderliggende verwachting of hypothese is telkens opnieuw of allochtonen zich terugplooiën naar de 'eigen' gemeenschap, al wordt dit op basis van empirische gegevens verworpen. Het blijft voor mij een vraagteken waarom autochtonen vrijgesteld worden van de zelf-segregatie-hypothese.

Het vierde hoofdstuk staat in teken van de verschillen in waardeoriëntaties. Wie zich immers buigt over de problematiek van integratie – zo stellen de auteurs – kan niet omheen de discussie over waarden en normen, het stokpaardje van het huidige inburgeringsbeleid. Sociaal-economische, ethische, ‘emancipatorische’ en religieuze waardeoriëntaties van zowel de allochtone als autochtone respondenten worden in dit hoofdstuk geanalyseerd. Wat de sociaal-economische opiniedimensie betreft, zien we dat de allochtone bevolking minstens even progressief is als de autochtone bevolking (ik kom zo dadelijk terug op de labels van ‘progressief’ en ‘conservatief’). Hoopgevend zijn de resultaten die aangeven dat ongeveer 90% van de allochtonen én de autochtonen achter de idee van volledig gratis onderwijs staat en zowel de meerderheid van de allochtonen als die van de autochtonen de inkomens kloof onaanvaardbaar tot helemaal onaanvaardbaar vindt. Zij die effectief voorbij de tegenstelling tussen ‘zij’ en ‘wij’ willen komen, krijgen hiermee mijns inziens een onmisbare sleutel in de hand: verenig u rond de sociaal-economische strijd. Op andere thema’s – zo maakt de rest van het hoofdstuk ons duidelijk – is de kloof tussen allochtonen en autochtonen opvallend diep. Zo zien we dat op de ethische dimensie een eerder progressief autochtone bevolking diametraal tegenover een ethisch conservatief allochtone bevolking staat. Blijkbaar liggen thema’s zoals het homohuwelijk, abortus en euthanasie gevoeliger bij de allochtone respondenten. Wat de religieuze opinies en praktijken betreft, is de realiteit te complex om de tweedeling progressief versus conservatief nog te kunnen hantieren. Allochtonen, waarvan 95% Moslims, gaan frequenter bidden en houden vaker rekening met godsdienstige regels tijdens hun dagelijkse leven dan autochtonen, waarvan ongeveer 70% aangeeft Katholiek te zijn. Terwijl ongeveer 40% van de autochtonen tegen de financiering van alle erkende godsdiensten zijn, is dit nog geen 2% bij de allochtonen. Onrustwekkend worden de tegenstellingen wanneer het gaat om de houding tegenover de religieuze/culturele praktijk van de hoofddoek. Ongeveer 70% van de autochtonen gaan enerzijds akkoord tot helemaal akkoord met de stelling dat werkgevers het dragen van de hoofddoek mogen verbieden en zijn anderzijds oneens tot helemaal oneens dat hoofddoeken mogen toegelaten worden op scholen. Maar de overgrote meerderheid van de allochtone bevolking is niet te vinden voor een verbod op hoofddoek op de werkvloer of op school. In de huidige politieke context, waarbij de jacht op de hoofddoek zich zienderogen aan het uitbreiden is, kunnen deze gegevens volgens mij op twee mogelijke manieren geïnterpreteerd worden. Enerzijds kunnen deze gegevens een bewustzijn aanwakkeren bij politici dat het hoofddoekenverbod de opinies van de allochtone bevolking negeert. Anderzijds kunnen politici zich gedekt voelen door de dominante meerderheid die nog steeds wordt gevormd door autochtone bevolking, wat kan leiden tot een verdere uitbreiding van het hoofddoekenverbod. De auteurs van hun kant blijven echter opvallend ‘waardenvrij’ en beperken zich alleen tot een beschrijvende en verklarende analyse. Niettemin concluderen de auteurs elders: *‘Autochtonen zijn op emancipatorisch vlak duidelijk moderner dan de*

twee allochtone groepen' (p. 121). Dit heeft echter te maken met de invulling die de auteurs geven aan de notie van 'emancipatorisch'. 'Emancipatie' wordt hier door de auteurs verward met (opinions over) man-vrouw gelijkheid, zeg maar de volkse betekenis van het woordje emancipatie.

Doorheen het hoofdstuk werken de auteurs met de labels van 'progressief' versus 'conservatief' om waardeoriëntaties aan te duiden. Voor menig antropoloog en culturele wetenschapper is dit een illegitieme operatie. Want spreken over 'progressie' veronderstelt een evolutionistische schaal waar je vooruit kunt gaan. Maar wie, wat of welke bevolkingsgroep heeft nu het recht om te bepalen wat vooruitgang is? Bijvoorbeeld, is het opteren voor levensbeëindiging voor niet-productieve medemensen (bejaarden, zieken, etc.) wel degelijk een vorm van vooruitgang? Bestaat vooruitgang dan wel of gaat het hier om een eurocentristische fictie? Ook methodologisch gezien kampt dit hoofdstuk met een belangrijk probleem, een probleem dat steeds terugkomt in de verdere analyse. De regressiemodellen worden namelijk steeds apart berekend voor de allochtonen en de autochtonen. Dit maakt een accurate vergelijking tussen de verschillende etnische groepen onmogelijk omdat we de netto-effecten van etnische achtergrond (allochtoon/autochtoon) alleen maar kunnen raden. Hierdoor kunnen we bijvoorbeeld *niet* nagaan of onder controle van opleiding allochtonen en autochtonen effectief verschillen met betrekking tot hun waardeoriëntaties (en andere afhankelijke variabelen). Met andere woorden, de lezer krijgt geen antwoord op een zeer cruciale sociologische vraag: zijn de verschillen die gemeten worden tussen allochtonen en autochtonen niet herleidbaar tot andere factoren zoals verschillen in opleiding? Theoretisch gezien is het immers mogelijk dat alle beschreven verschillen tussen allochtonen en autochtonen louter verschillen aan de oppervlakte zijn, indien ze verdwijnen onder controle van achtergrondkenmerken zoals opleiding of leeftijd. Gezien de centrale doelstelling van het onderzoek, is dit een belangrijke lacune. Het is een 'ecological fallacy' om te denken dat de allochtone en de autochtone groep van de respondenten vergelijkbaar zijn omdat de autochtone respondenten geselecteerd zijn uit achtergestelde buurten. Dat de allochtonen en de autochtone respondenten qua sociaal milieu *niet* gelijkaardig zijn, kunnen we bijvoorbeeld afleiden uit tabel 5 (p. 25) die aantoont dat de opleidingsachtergronden van beide groepen significant van elkaar verschillen.

Het vijfde hoofdstuk, dat handelt over identiteitsbeleving bij allochtonen en autochtonen, verdient een pluim omwille van zijn theoretische onderbouw en originaliteit. Wat de theoretische achtergrond betreft, baseren de auteurs zich op het identiteitsmodel van Hutnik (1991) dat zowel rekening houdt met identificatie met de meerderheidsgroep als met de 'eigen' groep. De originaliteit van de auteurs zit erin dat ze ook rekening houden met lokale (lees: provinciale) identiteit. Ook religieuze identiteit wordt onderzocht, zowel kwalitatief als kwantitatief. Dit levert samenvattend de volgende resultaten op. Bij de allochtone bevolking domineert nog steeds het etnische (Turks of Marokkaans-zijn) en de re-

ligieuze (moslim) identiteit. De nationale (Belg-zijn) en sub-nationale (Vlaming-zijn) identiteit is lager dan bij de autochtone bevolking: ongeveer 7% van de autochtonen, 30% van etnisch Marokkanen en 40% etnisch Turken voelt zich niet of nauwelijks Belg. De inclusie van de lokale identiteit (Limburger-zijn) levert originele resultaten op: er is zowel bij de autochtone als bij de allochtone bevolking een heel sterke identificatie met het Limburger-zijn: Limburger wereldburger!

Het zesde hoofdstuk handelt over de wederzijdse beeldvorming. Ik denk dat het niet overdreven zou zijn te stellen dat dit hoofdstuk met kop en schouder uitsteekt boven de anderen. Om te beginnen overstijgt de analyse hier het traditionele onderzoek naar etnocentrisme doordat de auteurs enerzijds een onderscheid maken tussen de verschillende groepen van allochtonen en anderzijds doordat de auteurs ook de beeldvorming van allochtonen over autochtonen analyseren. Ten tweede worden een aantal controversiële bevindingen op een wetenschappelijk manier genuanceerd. Dit kan een schild vormen tegen eventueel politiek misbruik van deze bevindingen. Ten slotte, moet het gezegd worden dat de auteurs in dit hoofdstuk de kwalitatieve data op een voortreffelijke manier koppelen aan kwantitatieve gegevens. Processen die beschreven worden met kwalitatieve gegevens worden ondersteund met kwantitatieve data en vice versa. Het hoofdstuk bevat opmerkelijk resultaten. Marokkaanse allochtonen beoordelen autochtonen positiever dan etnisch Turken dat doen. Toch hebben autochtonen een positiever beeld van Turkse allochtonen dan van Marokkaanse allochtonen. Over het algemeen wordt de etnisch Marokkaanse medemens negatief bekeken, ook door de etnisch Turken. Een verklaring geven voor deze wederzijdse, maar niet-wederkerige, beeldvorming blijkt niet gemakkelijk: de verklaarde variantie (R^2) is amper .07 en de auteurs erkennen dit probleem. Meer algemeen worden de bevindingen genuanceerd doordat de item nonrespons vrij hoog ligt. Elders in het hoofdstuk ontdekken de auteurs dat de etnisch Marokkanen dan toch niet de paria's zijn onder de etnische minderheden: er zijn nog de asielzoekers (een groep waarover in de rest van het boek niet veel te lezen valt). De bevindingen van de kwalitatieve interviews met autochtone respondenten suggereren dat de clandestinos nóg lager staan in de etnisch-culturele hiërarchie: "Italianen, Marokkanen, Turken kwamen nog enigszins werken, die nieuwe komen alleen maar profiteren", luidens enkele respondenten...

Het zevende hoofdstuk handelt over discriminatie en het laatste hoofdstuk gaat over het vertrouwen in de overheid. In eerste instantie worden de persoonlijke discriminatie-ervaringen van zowel de allochtone als autochtone bevolking nagegaan. De Marokkaanse allochtonen rapporteren meer discriminatie dan de etnisch Turken. Een opmerkelijk resultaat is dat autochtonen niet verschillen van Turkse allochtonen met betrekking tot discriminatie-ervaringen. Uit de regressieanalyse blijkt dat discriminatie samenhangt met de situatie op de arbeidsmarkt. Vooral interim-arbeid blijkt gevoelens van discrimina-

tie in de hand te werken. Meer nog blijken discriminatiegevoelens vooral betrekking te hebben op ervaringen op de arbeidsmarkt. Verder zijn er interessante resultaten over hoe allochtonen en autochtonen denken dat hun eigen groep behandeld wordt door de maatschappij. Zo denkt de meerderheid van de autochtonen dat allochtonen minder lang moeten wachten dan Vlamingen wanneer zij iets nodig hebben van de overheid en dat allochtonen even streng tot veel minder streng worden behandeld door de politie. Allochtonen zelf denken daar anders over. In het volgende hoofdstuk merken de auteurs dat deze discriminatie-ervaringen een negatieve invloed uitoefenen op het vertrouwen in (lokale) overheden. In het algemeen stellen de auteurs vast dat Turkse allochtonen meer vertrouwen hebben in overheidsinstanties dan autochtonen en Marokkaanse allochtonen. Het lokale bestuursniveau geniet bij alle etnisch groepen meer vertrouwen dan provinciale en federale overheden. Slechts één opmerking volstaat bij deze twee hoofdstukken: hoewel de auteurs vaak spreken over effectieve discriminatie (bijvoorbeeld: 'Turkse allochtonen worden niet meer geconfronteerd met discriminatie dan autochtonen...' p. 242) gaat het hier in feite louter en alleen om *gevoelens* van discriminatie. Deze twee vallen nochtans niet samen. Zeker met betrekking tot onbewuste en latente discriminatie kunnen de 'gevoelens van discriminatie' ver verwijderd liggen van de reële omvang van effectieve discriminatie. Echter, over onbewuste en latente vormen van discriminatie – die niet noodzakelijk minder belangrijk zijn – zwijgen de onderzoekers in alle talen.

De auteurs sluiten het boek af met een opmerkelijk algemeen besluit met de titel 'de integratieparadox'. Een paradox want de veronderstellingen van het integratieparadigma blijken niet naadloos aan te sluiten bij de empirische realiteit. Bijvoorbeeld waarom etnisch Turken (die sterker op eigen media zijn gericht, die veel minder het Nederlands gebruiken, die veel meer in eigen gemeenschap participeren, enz.) gunstiger worden beoordeeld door de autochtonen dan de etnisch Marokkanen. De auteurs erkennen hier impliciet het problematische karakter van het integratieparadigma, maar de mogelijke verklaringen die ze aanbieden voor deze anomalieën, blijven vaststeken in dezelfde integrationistische visie: het zou eventueel kunnen liggen aan het contact dat bevolkingsgroepen met elkaar hebben of misschien aan '*een differentiële betrokkenheid bij criminaliteit*' (p. 290). Verder onderzoek zou volgens de auteurs correcte antwoorden kunnen leveren, maar ik betwijfel dat. Een antwoord op de vraagtekens die de integratieparadox achterlaten, ligt in feite verborgen in de eerste kanttekening die ik gemaakt heb met betrekking tot het gehanteerde integratieparadigma: het blinde vertrouwen in het gunstige karakter van integratie. Want het streven naar of de realisatie van een harmonische eenheidsworst, een samenleving van sociaal-culturele eenheid, garandeert op geen enkele manier een rechtvaardige samenleving. Bij deze kritiek wil ik ook een oplossing aanbieden: een waarachtig alternatief voor het integrationisme is het diversiteitsperspectief. Enkel en alleen met betrekking tot sociaal kapi-

taal (hoofdstuk 3) erkennen de auteurs de meerwaarde van diversiteit. De rest van het boek is echter geschreven vanuit een perspectief dat door Roosens (1998) geconceptualiseerd is als 'primordiale autochtonie': allochtonen dienen zich sociaal-cultureel aan te passen aan de autochtonen (door bijvoorbeeld *dé* taal te leren). Slechts in de laatste alinea van het boek komt de immense diversiteit tussen verschillende etnische groepen én binnen de groepen naar voren. De auteurs besluiten daarom dat het spreken over Marokkaanse allochtonen en Turkse allochtonen misschien niet relevant is. Ik kijk dan ook uit naar het vervolgonderzoek, aangekondigd in het dankwoord, dat logischerwijze *niet* meer zal spreken over deze etnische categorieën.

Orhan Agirdag
UGent, Vakgroep Sociologie

Referenties

- Hutnik, N. (1991). *Ethnic minority identity: A social psychological perspective*. Clarendon Press.
- Roosens, E. (1998) *Eigen grond eerst? Primordiale autochtonie, dilemma van de multiculturele samenleving*. Leuven: Acco.

Frank van Tubergen en Ineke Maas (Red.) **Allochtonen in Nederland in internationaal perspectief**. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006, 220 p.

"Allochtonen in Nederland in internationaal perspectief" is de boekaflevering bij jaargang 2006 van het Nederlandse sociaal-wetenschappelijk tijdschrift *Mens & Maatschappij*. Het werd samengesteld door Frank van Tubergen en Ineke Maas, beiden verbonden aan de capaciteitsgroep sociologie van de Universiteit Utrecht. De jonge socioloog van Tubergen, een relatief onbekende naam in Vlaanderen, promoveerde in 2005 op een innovatief internationaal vergelijkend *multilevel* onderzoek naar de integratie van allochtonen. Hij slaagde er bij de start van zijn carrière zowaar in te publiceren in het *American Journal of Sociology* én de *American Sociological Review*, iets wat weinig Europeanen hem zullen nadoen. Het boek dat hij mee hielp samenstellen geeft een staalkaart van het Nederlandse internationaal georiënteerde onderzoek naar integratie van allochtonen. Zoals de titel aangeeft, wil het boek daarbij ook precies de klemtoon leggen op de internationaal vergelijkende dimensie. Het Nederlandse sociaal wetenschappelijk onderzoek naar integratie van allochtonen behoort overigens tot de wereld(sub-)top en dat maakt dit boek meer dan lezenswaardig.

Het boek blinkt, zoals zovele *edited volumes*, niet uit door interne coherentie maar geeft wel een mooi idee van een aantal onderzoeken waarmee verschillende Nederlandse sociologen en politicologen een bijdrage leveren aan het internationale – en zeker het Europese – wetenschappelijke debat rond integratie van etnische minderheden. Na de inleiding van de twee samenstellers volgen twee hoofdstukken die het algemene kader van de migratie- en integratieproblematiek in Nederland in herinnering brengen. In het hoofdstuk 'Internatio-

nale migratie' beschrijven Nicolaas en Sprangers de ontwikkeling van de migratie naar Nederland sinds de negentiende eeuw. Entzinger en Fermin beschrijven in hun bijdrage 'Gidsland achter de waterlinie' dan weer de ontwikkeling van het Nederlandse overheidsbeleid ten aanzien van immigratie en integratie gedurende de laatste decennia.

Fennema en Van der Brug gaan in hun hoofdstuk 'Nederlandse anti-immigratiepartijen in Europees perspectief' in op het succes van de LPF van Pim Fortuyn. Deze bijdrage gaat dus feitelijk niet over allochtonen zelf maar eerder over de houding van autochtonen tegenover etnische diversiteit en de electorale vertaling daarvan. Ze betogen dat de LPF sterk lijkt op de Scandinavische anti-immigratiepartijen: rechtspopulistische partijen die gekenmerkt worden door een gebrek aan stabiliteit omdat zij wel een aantal politieke strijdpunten hebben maar geen politieke traditie. Ze stellen – in tegenspraak overigens tot een flink deel van de politicologische literatuur over de steun voor extreem-rechts en populistisch rechts in andere landen (en niet in het minst in België) – dat sociaal structurele achtergrondkenmerken weinig verklarende kracht hebben voor de keuze voor radicaal rechts en er evenmin sprake is van een proteststem. Ze stellen integendeel dat de politiekinhoudelijke overwegingen van het electoraat serieus genomen moeten worden en een rationeel keuzemodel zinvoller is. Bovendien benadrukken ze dat men in de analyse niet alleen naar de vraagzijde van het electorale proces moet kijken, maar ook naar de aanbodzijde (het partijlandschap). In dat licht voorspellen ze – en hier is duidelijk dat ze hun bijdrage schreven voor de verkiezingsoverwinning van de Nederlandse SP en de Lijst Wilders – dat er, na de teloorgang van LPF, electorale ruimte is voor een partij met een rechts profiel op thema's als migratie en veiligheid en een links profiel op sociaal-economische thema's (lees: de SP) én voor een rechtse antimoslimpartij (lees: de lijst Wilders). Het is niet de eerste keer dat de auteurs hun tweetrapsmodel ter analyse van het succes van anti-immigratiepartijen presenteren, dat deden Van der Brug, Fennema en Tillie eerder al in het tijdschrift *Comparative Political Studies*. Het laatste woord over hun analyses is zeker nog niet gezegd en het valt te verwachten dat ze in België een stevige *sparring partner* zullen vinden in het ISPO als die hun licht laten schijnen over de recente electorale evoluties in Vlaanderen.

Coenders, Lubbers en Scheepers focussen eveneens op de houding van autochtonen tegenover allochtonen. Ze beargumenteren in hun bijdrage 'Het tolerante land' op basis van surveymateriaal dat de 'etnische distantie' in Nederland de afgelopen twintig jaar feitelijk weinig veranderd is en concluderen dat de houding ten opzichte van allochtonen in het verleden beduidend minder positief was dan door velen werd verondersteld. Ook zij publiceren weinig nieuw – maar daarom niet minder interessant – materiaal. Ze hernemen grotendeels eerdere bevindingen die onder andere gepubliceerd werden in de *European Sociological Review* en rapporten voor de *European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia* (EUMC).

Koopmans presenteert in zijn bijdrage 'De politieke mobilisatie van allochtonen' de bevindingen van het zogeheten MERCI-project dat via internationale vergelijking aantoonde dat de politieke mobilisatie van etnische minderheden (geoperationaliseerd aan de hand van *claims making* door migranten waarover in de media bericht wordt) qua vorm en inhoud sterk beïnvloed wordt door de politieke gelegenheidsstructuren van het gastland. Daarover publiceerde ook hij samen met Paul Statham, Marco Guigni en Florence Passy reeds uitvoerig in het Engels, ondermeer in the *American Journal of Sociology*. Wie hun publicaties in het verleden al volgde, zal ook hier dus niks nieuws terugvinden, maar het is natuurlijk net als in de voorgaande gevallen een goede zaak dat het onderzoek ook nog eens in het Nederlands uit de doeken gedaan wordt.

Ook Levels, Dronkers en Kraaykamp presenteren met hun internationaal vergelijkend onderzoek naar prestaties van immigrantenkinderen in de PISA-studies geen echt nieuw materiaal maar resultaten waaraan ze internationaal al enige tijd ruchtbaarheid proberen geven. Aan de hand van *multilevel* analyses willen ze aantonen dat naast individuele factoren zowel het beleid van het gastland als culturele distantie tussen de herkomstgroep en het nieuwe gastland een impact heeft op schoolprestaties van allochtonen. Een van de meer controversiële bevindingen is dat, gecontroleerd voor een reeks achtergrondvariabelen, kinderen uit voornamelijk islamitische herkomstlanden slechter scoren dan immigranten uit voornamelijk christelijke landen. Dit effect verdwijnt echter eens men controleert voor politieke stabiliteit van herkomstlanden. Tijdens een presentatie binnen de GERME-ULB seminariereeks merkte Dronkers op dat het effect evenwel overeind blijft als men in plaats van wiskunderesultaten leesprestaties onderzoekt – die in dit stuk overigens niet aan bod komen. Dronkers suggereerde eerder meermaals op conferenties op Weberiaanse wijze een impact van culturele achtergrond (of toch van culturele distantie tussen herkomstcultuur en nieuw gastland) op schoolprestaties. De *multilevel* resultaten zijn op het eerste zicht wat ze zijn – wat leesprestaties betreft – maar ongetwijfeld vallen hier toch alternatieve interpretatiepistes te exploreren. Zo zou het zeker de moeite waard zijn na te gaan of het in feite niet over een schijneffect gaat dat eerder verband houdt met het gebruik van een niet-Latijns alfabet in bepaalde herkomstlanden. We kijken uit naar vervolganalyses en publicaties van Dronkers en zijn collega's op dit punt, want ze hebben hier toch de doos van Pandora geopend.

Maas en Tubergen, de samenstellers van het boek, proberen in hun eigen bijdrage 'Jeugdwerkloosheid onder immigranten en autochtonen in vijftien Europese landen' eveneens aan de hand van *multilevel* onderzoek Nederland internationaal te situeren, in de lijn van hun eerdere (inter)nationale publicaties. Alweer tonen de auteurs de interessante mogelijkheden van *multilevel* modellen voor internationale vergelijking en het hoeft niet te verbazen dat ze hiermee in de toptijdschriften van onze discipline binnenraken.

In het laatste hoofdstuk 'Allochtonen op de woningmarkt' bespreken Bolt, van Ham en van Kempen de mate van ruimtelijke segregatie van etnische minderheden in Nederland. Het vergelijkende perspectief is hier wat zwakker uitgewerkt omwille van problemen van beschikbaarheid van internationaal echt vergelijkbare data. Ze concluderen evenwel dat Nederland voorsnog tot de middenmoot behoort wat etnische segregatie betreft maar waarschuwen dat dit door witte vlucht uit bepaalde steden wel eens zou kunnen veranderen.

De samenstellers zijn niet in de val getrapt een afsluitend hoofdstuk voor deze bundel te proberen neerpennen. Dat lijkt mij een verstandige keuze omdat de invalshoeken en conclusies van de verschillende bijdragen ver uit elkaar liggen. Wie op zoek is naar een overzichtboek aangaande de situatie van allochtonen in Nederland wendt zich wellicht beter tot een overzichtspublicatie als het 'jaarrapport integratie' van het Sociaal Cultureel Planbureau. Wie echter een goede kennismaking zoekt met het werk van Nederlandse sociaalwetenschappers die meespelen in het internationale – en zeker het Europese – academische debat over (integratie van) etnische minderheden, heeft met 'Allochtonen in Nederland' een goed vertrekpunt in handen. Zo'n lezer dient zich wel te realiseren dat kwantitatief vergelijkend onderzoek in deze bundel oververtegenwoordigd is en belangwekkend *single case study* onderzoek of kwalitatief onderzoek dat internationaal ook meetelt, zoals bijvoorbeeld dat van Engbersen naar overlevingsstrategieën van mensen zonder papieren of van Rath en Kloosterman naar etnisch ondernemerschap schittert door afwezigheid. Ook het sociaal psychologisch werk van auteurs als Hagendoorn, Phalet en Verkuyten, of nog, het onderzoek naar sociaal kapitaal en politieke participatie van Tillie en Fennema, blijven onbehandeld in het werk. We hadden ook wat meer aandacht voor onderzoek naar (discursieve) discriminatieprocessen op prijs weten te stellen.

Dat er op dit vlak een *embarras du choix* is in Nederland, toont aan dat de thematiek van etnische minderheden een centraal onderzoeksdomein geworden is in de Nederlandse sociale wetenschappen. Deels heeft dat te maken met de overvloed aan data die de Nederlanders – en in de eerste plaats de overheid – over de factor etniciteit in sociale fenomenen produceren, wat het alledaagse leven van onderzoekers op dit vlak een stuk makkelijker maakt. Ook al is in België, en zeker in Vlaanderen, de thematiek van integratie van allochtonen niet meer uit het sociaal wetenschappelijk bedrijf weg te denken, lopen we op dat vlak nog mijlenver achter. Om maar wat te noemen, een echte toevalsteekproef trekken op basis van geboorteland van de ouders is in België vandaag nog steeds onmogelijk. Zelfs betrouwbare cijfers vinden over het aantal allochtonen (geoperationaliseerd als mensen met één of twee ouders geboren in het buitenland) op wijkniveau of zelfs gemeentelijk niveau is bij ons voorsnog onbegonnen werk. Misschien overdrijven de Nederlanders in het systematisch willen onderscheiden van autochtonen en allochtonen – en critici zoals Rath waarschuwden in Nederland al lang geleden terecht voor het ge-

vaar van perverse ‘minorisering’, zoals ook Blommaert en Verschueren in ons landen waarschuwden voor de gevaarlijke kantjes van het overbenadrukken van etnische verschillen –, maar in België overdrijven we dan weer door het gebrek aan bruikbare data die verder gaan dan nationaliteit. Zo kunnen we immers ook niet aantonen dat etniciteit op zich heel vaak *geen* rol speelt in de verklaring van specifieke sociale fenomenen.

In het boek ‘allochtonen in Nederland’ krijgen we onderzoeksresultaten voorgeschoteld die voor het merendeel de internationale vergelijking van meet af aan in hun onderzoeksdesign binnen brachten. Dat is geen sinecure omdat bijvoorbeeld beschikbare survey-data voor individuele landen vaak niet echt vergelijkbaar zijn (tenzij ze, zoals de *PISA*-data of de *Labour Force Survey*, overal volgens dezelfde procedure tot stand kwamen en een voldoende groot aandeel allochtonen binnen de steekproef hebben). Het is een goede zaak dat de Nederlanders niet willen navelstaren en niet enkel onderzoek willen verrichten naar de integratie van allochtonen in hun eigen kikkerlandje, waar ze zwemmen in gegevens, maar de resultaten ook in internationaal perspectief willen kunnen duiden. Wie vertrouwd is met mogelijk geschikte datasets voor internationale vergelijking aangaande integratie van allochtonen moet erkennen dat de Nederlanders – en met name Dronkers en van Tubergen – het onderste uit de kan proberen halen. Dat heeft ook een keerzijde, want de grens van wat er in dergelijke vergelijkende studies mogelijk is, lijkt bereikt (tenzij er bijkomend grootschalige – en dus zeer dure – internationale dataverzameling komt en nationale statistische apparaten aangaande meting van etniciteit en migratieachtergrond beter op elkaar afgestemd raken – wat ook niet meteen voor morgen is). Jammer dat wij Belgen, als we eerlijk zijn, de Nederlanders enkel het nakijken kunnen geven.

Dirk Jacobs
Universit  Libre de Bruxelles